

Kutatási beszámoló

A kutatás fő célkitűzése a kommunikáció participációs szemléletének kiterjesztése és empirikus tesztelése volt. A kutatás lebonyolítására három év állt rendelkezésünkre. A kutatás lebonyolítására szánt pályázati támogatást egy év késéssel kaptuk meg, így a kutatást ténylegesen 2004-ben kezdhettük csak el. A kutatás eredményeit bemutató publikációk 2006-ban jelennek meg.

A kutatás a szakrális kommunikáció helyére és funkciójára fókuszált a vallás, az egyház és a társadalom összefüggéseiben. A kutatást alapvetően három szakaszra lehet elkülöníteni. Az első fázis a Szakrális kommunikáció: A transzcendens mutatkozása című tanulmánykötet (Typotex, 2006) összeállításával zárult. Ez a válogatás olyan magyar nyelven hiánypótlónak számító írásokat foglal magában, melyek a szakrális kommunikáció participációra épülő vizsgálatának társadalomtudományi keretét jelentik. A participációs elmélethez kapcsolódott két empirikus kutatás is. Az egyik a záródoklat vallásgyakorlatának elemzése volt, mivel ez fontos eszköze a vallási élmény megtapasztalásának. A hagyomány, tudás, liturgia, paraliturgia kapcsolatának vizsgálatán keresztül a szakrális kommunikáció működését írhatjuk le. A másik egy komparatív kutatás, mely három keresztény vallási közösség tagjai számára a szakrálisban elérhető közös tudást vizsgálja, előtérbe helyezve annak szerepét az istenkép, a vallási tapasztalat és hitbeli meggyőződés alakításában. Mindkét kutatásról doktori dolgozat készült, ezek a Kommunikációkutatás sorozat egy-egy köteteként jelennek meg (Typotex, 2006).

A kutatás eredményei három kötetben látnak napvilágot. Mindhárom kötet a Typotex Kiadónál jelenik meg. Az első kötet a Társadalmi kommunikáció sorozatban, míg az empirikus kutatásokat bemutató doktori dolgozatok a Kommunikációkutatás sorozat egy-egy újabb köteteként jelennek meg.

Bővebben a három kötetéről:

1. Szakrális kommunikáció: a transzcendens mutatkozása

A vallásnak a modern életben, a társadalomban betöltött szerepe, az egyéni és közösségi vallási jelenségek megértése, s ehhez kapcsolódóan a vallási megismerés kutatása olyan kérdések, melyek nemcsak a kommunikációkutatók számára jelentenek kihívást. Ebben a tanulmánykötetben felkínált válogatás elsősorban filozófiai és társadalomtudományi írásokon keresztül kísérli meg bemutatni, hogy jelenleg milyen kérdések mentén lehet közelíteni a vallás mai szerepének megértéséhez. A kötet elsősorban a társadalomtudományok vonatkozó kurrens vagy megkerülhetetlen írásait igyekszik az olvasók kezébe adni, tájékoztató jelleggel. Ezek az írások a transzcendensről, a vallásról, a hitről, a vallási jelenségek értelmezéséről szólnak. A válogatás célja az volt, hogy e fordításkötet segítségével betekintést nyújtsunk azokba az elméletekbe, a vallásról való gondolkodásnak azon irányába, amelyek ma kijelölhetik a vallás kommunikációs szempontú vizsgálatának kereteit.

A kötetben szereplő tanulmányokról, a kötet szerkezetéről

A kötetbe a vallással, a hittel, a transzcendenssel, a szenttel, a szakrális kommunikációval kapcsolatos olyan szövegek kerültek, amelyek egy adott értelmezési keretben alkalmasak

lehetnek arra, hogy kijelöljék a szakrális kommunikáció kutatásának kereteit. A kötettel elsősorban az volt a célunk, hogy a vallással, a vallásossággal foglalkozó kutatók, a szélesebb szakmai közönség, és nem utolsósorban az egyetemi hallgatók számára egy olyan válogatás jelenhessen meg, amely tartalmazza mindazokat a szövegeket, amelyek a téma tanulmányozása szempontjából megkerülhetetlenek. A kötetbe válogatott írások természetesen csak egy szűk szeletét képviselik annak a bőséges szakirodalomnak, amely angolul, németül és franciául a témában hozzáférhető. A kötet összeállításánál két fő szempontunk volt: az egyik, hogy olyan írások jelenjenek meg, amelyek tematizálják azt a megközelítésmódot, ahogy a vallásos jelenségekre tekinthetünk a szakrális kommunikációnak a bevezető tanulmányban leírt kategóriái mentén. A másik, hogy ezeket az írásokat magas színvonalú fordítások formájában bocsáthassunk a szakmai közösség részére. A kötetben szerepelnek régebbi, de a téma kutatása szempontjából alapműnek tekinthető írások (Alston, Berger, Luhmann), melyek sajnálatos módon ezidáig nem jelentek meg magyarul. Emellett az utóbbi évek vallással foglalkozó írásaiból olyan válogatást állítottunk össze, amelyek a vallás lezajlott funkcióváltására, a transzcendens megváltozott szerepére (Habermas, Kreiner, Gargani, Meyer, Schultze), és ezzel összefüggésben a változóban lévő valláskutatásra irányítják a figyelmet (Fulton, Trias).

Az első fejezet célja a fókuszpontok kijelölése. Azokat a kérdéseket, melyeket a szakrális kommunikáció tárgyalásában relevánsnak gondolunk, a filozófia és a szociológia területe felől közelítjük meg. Azokból az írásokból, melyek ebben a fejezetben helyet kaptak, jól látszik, hogy a szakrális kommunikáció miképpen rokon a kérdésfelvetés szintjén ezekkel a területekkel. Kapcsolódási pont leginkább az, ahogyan ezek a szerzők a szakrálisra tekintenek. Aldo Gargani írása exponálja a fő kérdéseket: hogyan jön létre a vallási diskurzus, és hogy miként alkot(hat)unk jelentéseket. A jelentésadás mikéntje nehezen (legalábbis másként) érthető metafizikai elkötelezettséggel, éppen ezért újra kell gondolni, immár a teológiai diskurzustól (az ontológiai státuszra való rákérdezéstől) függetlenül, miként rögzül a vallási diskurzusban az élet szemlélésének egyik hermeneutikai perspektívája. Ennek a perspektívának a jellemzője, hogy „egy maroknyi magától értetődő axiómára támaszkodva” igyekszik leírni/megteremtteni „a teljes kozmoszt”; ekként előírja, mintegy a megfigyelhetőtől teszi függővé tárgyát: a metafizikairól csak akként tudunk, ahogyan azt az immanensben megtapasztalhatjuk. John Fulton tanulmánya alapos áttekintést nyújt a vallással foglalkozó szociológusok, társadalomtudósok nézeteiről. A tanulmány egy fontos – kötetünk szempontjából is kiemelt helyet elfoglaló – elgondolása az, hogy a vallás tanulmányozása során rossz irányba vezet az az erőfeszítés, ahogy sok szociológus objektív próbál maradni. A társadalomtudósok ezen a szándéka azzal jár, hogy elvesznek, sőt egyáltalán nem kerülnek bele a vizsgálati körbe olyan döntő fontosságú tapasztalatok, amelyek alapján a vallásokon belül létrejönnek különböző elkötelezettségek és hitek. Fulton tanulmányában különböző, a vallásról szóló elméletek elemzésével és egymás mellé állításával azt tekinti végig, hogy ezek közül az elméletek közül melyek volnának alkalmasak a vallásszociológia speciális, a vallási tapasztalatot középpontba állító elméletének megalapozására. Eugene Trias tanulmányát egyfajta gondolatkísérletnek lehetne nevezni. Kiindulópontja a modern világ válsága, a társadalmak mélyében megbújó vallási rétegek veszélyessége, amelyek rendkívüli erővel törhetnek a felszínre. Azt állítja, hogy a vallásháborúk fellángolását csak úgy lehet megszüntetni, ha létrehozunk egy új vallás, a szellem vallásának alapjai. A filozófusok feladata, hogy a vallás jelenségét gondolkodás útján közelítsék meg, a vallást elgondolható valamivé kell alakítani. A feladatot elvégzésére tesz egy javaslatot: a vallásokban központi szerepet betöltő jelenségeket ki kell emelni, és ezek működését kell megérteni. Egy ilyen központi jelenségnek tartja a szimbólumot, amely a leginkább alkalmas a vallási jelenségről

való gondolkodás irányítására. A szimbólum működését elemzi, mint egy olyan aktust, amelynek során jelentésteremtés valósul meg.

A második fejezet írásai a vallásról szólnak. Előtérbe kerülnek azok a kérdések, hogy a transzcendens mutatkozásával miként jönnek létre vallási tapasztalatok, és ezeknek mi a viszonya a hagyományhoz és a teológiához. Hogyan lehet egyáltalán a vallási tapasztalatokat értelmezni, s miként működik ez az értelmezés? A szövegekkel azt próbáljuk meg bemutatni, hogy vallás intézménye ezt miképp rendezi össze, s az összerendezéseket miképp ragadhatjuk meg kommunikációelméleti keretek segítségével. Luhmann a vallás társadalmi funkciója című könyvében foglalja össze mindazt, amit rendszerelméletének részeként a vallásról mint társadalmi alrendszerrel gondol. Luhmann szerint, a vallás legfőbb funkciója a társadalomban az, hogy értelmezi környezetét. A nyugati társadalmi és vallási fejlődést meghatározó absztrakciós irányultság a monoteizmusnak egy olyan formáját választja, amely a transzcendenciát személyként rögzíti, hogy az általánosítás, a rendszerezés és a specifikáció műveleteit egy nyalábbra fogja össze. William J. Meyer írása egy sajátos interpretáció, amely abból a szempontból tekinti át Habermas munkásságát, hogy abban a vallás miként, milyen kérdések mentén jelenik meg. Összefoglaló jellege miatt került be ebbe a kötetbe. A fejezet harmadik írása Jürgen Habermas tanulmánykötetének (Glauben und Wissen) egy írása. A kötetben szereplő tanulmányával a szerző arra keres választ, hogy mi teszi a teológiai diskurzusok státuszát és igazságigényét. Habermas, a műveire reagáló teológusokkal polemizálva, a szekularizált világról beszél, ebben keresi vallás (egyúttal a modern egyház) szerepét és helyét, elemezve azt a szerepvállalást, ahogyan a vallás a nyilvánosságban megjelent.

A harmadik fejezet írásai a szakrálisban rögzítettek kommunikációjával foglalkoznak. A szövegek több ponton kapcsolódnak egymáshoz, és a szakrális kommunikáció fontos kategóriához. A fejezet hangsúlyos kérdései a hagyományhoz, a vallási tapasztalathoz kapcsolódnak. Az egyik legfontosabb kérdés, hogy a transzcendens mutatkozásával miként jönnek létre vallási tapasztalatok, és ezeknek mi a viszonya a hagyományhoz és a teológiához, ugyanakkor olyan problémák is felvetődnek, mint a hagyomány közvetítése, a tapasztaltak értelmezése, vagy a vallási pluralizmus. A fejezet első írása Quentin J. Schultze esszéje, amely az „Isten problémá”-t, az isteni kommunikáció és az emberi interakciók viszonyát elemzi, a kortárs kommunikációkutatásban uralkodó naturalizmus kontextusában tárgyalva. A szöveg olyan fontos fogalmakat tárgyal, mint hagyomány, tudás, modernizmus, mindezt a kommunikációelmélet kontextusába ágyazva. Peter L. Berger ismert vallásszociológus nagyon sok munkájában foglalkozik a vallás és modernitás kérdésével. Berger véleménye szerint, nem annyira a modernitás, mint inkább a pluralizmus fenyegeti a vallást a modern társadalmakban. Berger szerint a modern világban a vallási hagyomány veszít súlyából, míg eközben a vallási tapasztalat jellege, státusza tudatosabb reflexiónak lesz kitéve. Alston írása a vallási pluralizmus kérdését tárgyalja, s arról beszél, hogy a vallási tapasztalatnak egymással versengő, összeegyeztethetetlen dogmái léteznek. Alston különbséget tesz percepció és vélekedés között. S azt a gyakorlatot vizsgálja, melynek mentén vélekedéseket alakítunk ki olyan tapasztalatok alapján, amelyeket misztikus percepciónak nevez. Armin Kreiner írása a habermasi diskurzuselméletet az egyházak közti párbeszéd példáján keresztül gondolja végig. Központi fogalma a dialógus, ezen olyan eseteket ért, melyekben véleménykülönbség áll fenn az érintett felek között. A diskurzusok e véleménykülönbségek érvelés vagy megokolás útján történő feloldására irányulnak. Kreiner állítja, hogy mindaddig, míg az egyházak saját hitigazságait védik, egymással folytatott kommunikációjuk problematikus marad. Ugyanis a kommunikáció sikerességének feltétele, ha a másik fél meggyőződéseit tudomásul tudjuk venni, s a vélemények közti különbségek tematizálhatóvá válnak. Az egyházi

diskurzusok esetében ez nincs így, ebben sarkalatos pontnak tekinthető, ahogy az egyházak az igazságot értelmezik. Az egyházak közti párbeszéd rendre megbukik, míg a hívek saját meggyőződésüket exkluzív módon Istentől valónak gondolják, melyhez azután saját hitbizonyosságukat tapasztják.

A kötet szerves része egy tájékoztató jellegű bibliográfia, amely a hazai kommunikáció- és valláskutatók, oktatók, egyetemi hallgatók feladatát szeretné megkönnyíteni.

A kötet tartalomjegyzéke:

BEVEZETŐ

Korpics Márta-Szilczl Dóra: Miért szakrális, miért kommunikáció?

ELSŐ FEJEZET: A szakrális

Aldo Gargani: A vallási élmény mint esemény és értelmezés

John Fulton: Tapasztalat, elidegenedés és a vallás antropológiai feltételezettsége

Eugenio Trias: Gondolatok a vallásról: a szimbólum és a szentség

MÁSODIK FEJEZET: A vallás

Niklas Luhmann: A vallás társadalmi funkciója

William J. Meyer: Privát hit vagy nyilvános vallás?

Jürgen Habermas: Belső transzcendencia, evilági transzcendencia

HARMADIK FEJEZET: A kommunikáció

Quentin J. Schultze: Az „Isten-probléma” a kommunikációkutatásban

Peter L. Berger: Vallás: élmény, hagyomány és reflexió

Alston: A vallási sokféleség problémája

Armin Kreiner: Párbeszéd és igazság viszonya az egyházban

Irodalomjegyzék

Függelék

2.

P. Szilczl Dóra: Istentapasztalat és bizonyosság.
A vallási felkészültség komparatív elemzése

A könyv szinopszisa:

Van egy komoly történeti diskurzus, melynek részeként hitről és tudásról, mint két egymással összeegyeztethetetlen fogalomról van csak értelme beszélni. E nézet szerint a hit mindig is versenyezni fog a tudással, ugyanis ezek, mint alternatív megismerési és megértési módok vannak jelen az emberi tapasztalásban. Ez a vallás vonatkozásában, a legtöbb esetben azt jelenti, hogy úgy véljük, nem fér meg egymás mellett a vallásos hit és a racionális igazolás. S mindazok a dolgok, melyeket a vallás körébe sorolunk csak egy sajátos, rájuk jellemző, speciális megismerés mód révén foghatók fel, melynek kulcsfogalma a kinyilatkoztatás lesz, éppen ezért kizárólag vallásos, spirituális úton válnak számunkra elérhetővé. A vallásos jelenségek kapcsán mindig is jelen volt ez a szemléletmód, mely tagadta, vagy legalábbis ingatagnak találta a vallás tudás-típusú megközelítésének a relevanciáját, mondván a vallási lényeg nem a tudásban, hanem egészen máshol, az ember pszichéjében lokalizálható.

Ebben az írásban a vallási tapasztalat vizsgálatából kiindulva elemzem a hit és a tudás kapcsolatát. A vallási tapasztalatot korábban mint individuális tapasztalatot írta le a szakirodalom, annak egyedi vonatkozásait kiemelve (a „misztikus”, „extrém” – mind olyan kifejezések, melyek utalnak tapasztalat bekövetkeztének rendkívüli, kivételes voltára, éppen ezért nem véletlen, hogy a néprajz, a pszichológia és természetesen a teológia vindikálta magának a jogot, hogy ezekről a kérdésekről beszéljen). Ugyan a fenomenológián belül erős metafizikai irányvonal volt jelen, de mivel az irányzat amerikai adaptációja nem történt meg, átütőbb, a vallástudományt markánsan meghatározó hatásról nem beszélhetünk, ez pedig a kérdéskör vizsgálatát sokáig a megszokott mederben tartotta. Az 1990-es években, főként a filozófián belül jelentek meg azok a markáns irányzatok, melyek az interpretáció kérdése kapcsán a figyelmet újra a vallási jelenségek megértésére irányították. Az Isten-kérdésnek ezt az újbóli felvetését már nem az istenbizonyítékok keresése jellemezte, hanem azok a kérdések, melyek mentén arról lehet beszélni, hogy Isten miként van jelen az általános emberi tapasztalásban. Ez a fordulat a vallási tapasztalatok közösségspecifikus voltát emelte ki.

Bármely tapasztalat azáltal válik értelmezhetővé az egyén számára, ha azt be tudja illeszteni valamilyen (szignifikációs) rendszerbe. Ez a rendszer, pontosabban ennek a rendszernek sajátossága adja meg az emberi tapasztalatok verifikálhatóságának normáit is. Azért maga a rendszer, melyben a tapasztalat igazolt állításként tud megjelenni vagy megjelenik, képezi az érdeklődésem középpontját, hisz e rendszer szabályai írják elő, mit, milyen érvekre hivatkozva tartunk igaznak

Ez a könyv két nagyobb részből áll. Az első részben a vizsgálat elméleti keretét a vallási tapasztalat tipológiája, az interpretáció, a liturgia és a konfesszió kapcsolatának, a vallási felkészültségnek nyilvánossággal és kompetenciával kapcsolatos kérdései adják mindezek összefüggésben azzal, hogy miként tesz szert egy közösség tagja a transzcendens mutakozásokat illetően bizonyosságra. A második része a könyvnek a fenti kérdéseket mutatja be 3 esettanulmányon keresztül.

Az elméleti részről:

Ebben a könyvben Istenről nem a teológia terminusaiban esik szó, hanem a „mutakozóról” „megtapasztalhatóról”, azaz, amiként az ember tapasztalat és gondolkodás számára adott. A

vizsgálat a teológiai dimenziótól tudatosan eltávolodva elsődlegesen a fenomenologikus értelmezés keretében közelít a témához. A szentet-transzcendenst úgy kezeli, mint ami a kultúrában adott. Éppen ezért túllép a vallási tapasztalatok individuális sajátosságain és alapvetően azok közösségi aspektusaira fókuszál.

A transzcendens az emberi kultúrában azáltal válik felfoghatóvá, hogy rendelkezésre állnak – közösségekként különböző módon – olyan szimbolizációs eszközök, melyek révén a transzcendensről úgy gondolkodhatunk, mintha kapcsolatba kerülhetnénk vele, s erről másoknak is be tudunk számolni. A vallási közösségek alapvető törekvése arra irányul, hogy megtalálják, és tartósan fenntartsák azokat a deskriptív eszközöket, amelyek segítségével a transzcendensről, ahogy az számukra elérhető, beszélni tudnak. Ezek az eszközök (például a szertartások) a transzcendens mutatkozás kereteit jelentik.

Minden vallásnak vannak fogalmi és ismereti, melyek a transzcendensre vonatkoznak. A hívó ember számára ezáltal egy olyan valóság leírására van mód, melyet magára és közösségének többi tagjára nézve érvényesnek ismer el. A transzcendensről például azáltal tud, hogy meg tud nevezni érzéseket, helyzeteket, melyekben az, hatással volt rá, illetve meg tud nevezni, részese tud lenni, olyan aktivitásoknak, melyek elsődleges célja a transzcendens elérése. Az első esetben a transzcendens jelenlétét vagy beavatkozását (ezt hívtuk korábban mutatkozásnak) észleli. Az egyén oldaláról nézve ez a mutatkozás a konstatálás szintjén jelenik meg, ami egy észlelet címkézését jelenti. A vallási tapasztalat nem más, mint egy érzés, egy észlelet, melyet annak átélője a transzcendens mutatkozásaként interpretál. A második esetben a közösség oldaláról nézve, azt látjuk, hogy vannak olyan helyzetek, melyeket a közösség éppen azért tart fenn, mert ezek alkalmasnak tűnnek a transzcendens elérésére. Legtöbbször a közösségi tevékenység olyan formáit értjük alatta, mint amilyenek a liturgia elemei, a különböző szertartások. Ezek a formák nem mások, mint „emberi iparkodások a transzcendens elérésére” (Horányi). Ezt a tevékenységet nevezzük konstituálásnak.

A könyv további részében ez konstitúció az Istentapasztalatokon keresztül kerül bemutatásra. Az Istentapasztalatok három fő típusát különítem el (ezek a kategóriák az általam végzett empirikus kutatásból származnak).

Jelenlétes tapasztalat: arról szól, hogy az egyén valamely konkrét szituációban Isten jelenlétét (nem feltétlen jelenés értelmében, de azok is ebbe a csoportba tartoznak) megtapasztalja. Ennek a jelenlétnak hordozója számára egy érzés, melyet Istenre mutatóként azonosít. Az érzés közvetlenül utal Istenre, nehezen verbalizálható. Kapcsolat Isten és a tapasztalat között: szimptomatikus

Beavatkozási tapasztalat: magában foglalja azokat a helyzeteket, melyek az egyén számára csodás kimenetelűek (több mint véletlen), mely csodás kimenetet az egyén Istentől származónak tud be. A beavatkozás közvetlenül utal Istenre. Kapcsolat Isten és a tapasztalat között: szimptomatikus. A beavatkozási Istentapasztalatok jellemzője, hogy mindennapi helyzetekhez köthetők, funkciójuk a megsegítés, megerősítés. A hívók ezeket sorolják a megtapasztalható „csodák” közé. Ezek a narratívák viszonylag jól elmondhatók, és értelmezhetők az egyén számára. Ennél a megtapasztalás-típusnál lényeges az értelmezés megalkotása, hisz ezekben az esetekben az értelmezésben ragadható meg miként vonatkoztatható a tapasztalat Istenre. Azaz az Istentapasztalat érvényessége a mozgósítható értelmezési kerettel szoros kapcsolatban van

Liturgikus tapasztalat: A vallásos tapasztalat minden vallásban megkapja tartós kifejeződési formáit, ezek bizonyos esetekben megfeleltethetők a tapasztalás aktusával. Ebben a vonatkozásban a kapcsolat Isten és a tapasztalat között: szimbolikus.

Az Istenészlelés, vagy tapasztalás problematikája szoros összefüggésben tárgyalandó az Istenbizonyosság kérdésével. A transzcendens megtapasztalása azáltal a bizonyosság által lesz azzá, ami, hogy a hívő rendelkezik-e aazonosításhoz szükséges kritériumokkal, melyek révén Istennek ismeri fel, első esetben azt, ami neki megjelent, vagy amit érzékelt. A másik esetben pedig a beavatkozás módja utal előidézőjére, akit „csodás kimenet” okán Istentként azonosít. A harmadik esetben pedig a liturgia, vallási cselekedet azonosítódik Istentapasztalatként.

A mutatkozásban elérhető vallásos élményt úgy határozzuk meg, mint ami túlmutat önmagán, s a transzcendensre utal. Ennek a rámutatásnak a jelöltje azonban csak azok számára értelmezhető, akik elfogadják a transzcendenciát mint az élmény vonatkoztatási alapját (a vallás itt a konstitutív alap). Az élmény vallási tapasztalatként történő értelmezhetősége tehát előfeltételhez kötött. Mely előfeltétel normatíván megjelenik például egy egyház tanításban vagy a liturgiában.

A vallások ugyanis kialakítottak egy direkt tudást (felkészültséget), amelynek révén a teisztikus terminusokon keresztül észlelt objektumról, azaz Istenről, vagy istenségekről gondolkodhatunk (Alston, 1992). Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy a vallásos intézmény e tekintetben a vallásos hit előállításában aktív szerepet tölt be, hisz hordozója mindannak a felkészültségnek, mely révén az egyén istentapasztalatra tehet szert. Azaz olyan felkészültségek birtokába juttatja tagjait, mely segítségével az Isten-percipiálás és a percepció tudatosítása (interpretáció) létrejöhet. Hogy mi módon? Illetve ebben a vonatkozásban, mi konstituálja a vallásos hitet?- típusú kérdések mögött meghúzódó problematika szorosan összefügg az értelmezés kérdéskörével.

Az egyén elsődlegesen kommunikáció révén részesedik, vagy fér hozzá a vallással kapcsolatos felkészültségekhez. Azáltal, hogy az egyén közösségbe kerül másokkal, tudásokat oszt meg, és maga is birtokolja (mivel részesedik abból) e megosztott tudás egy készletét. Az egyén e felkészültsége (a rendelkezésre álló vagy -állítható tudás) mentén jellemezhető, ami elválaszthatatlan azoktól a kommunikatív helyzetektől, melyekbe mint egyén bonyolódik, és attól a kommunikációtól, melyet e felkészültség megszerzése érdekében folytat. A közösségben, illetve egy adott kultúrában élés az egyén(ek) számára meghatározott szimbólumok használatát – (fel)ismerését és alkalmazását – jelenti, s a kommunikációkutatás e sajátos szimbólum-együttesek szerepét kívánja feltárni.

A központi kérdés így az a mód, ahogy a szent a mutatkozásban hozzárendelődik a világhoz, s ahogy ennek az egyes vallási közösségek jelentést tulajdonítanak. A mód pedig, mely segítségével ez a jelentésteli hozzárendelés megtörténik, mint sajátos tudás, elérhető az individuum számára saját konfesszióján (vallásán) keresztül: s ez összefüggésben tárgyalható a participáció fogalmával. Ami ebben a vonatkozásban nem más, mint részesedés a vallási közösség által előállított tudásban, mely elérhetővé és kezelhetővé teszi a transzcendens megjelenést.

A vallásos ember számára a saját vallás (konfesszió) teszi elérhetővé a transzcendensnek tekintett világhoz való hozzáférést, azáltal, hogy megadja azokat a koncepciókat, melyek mentén a transzcendensről az egyén mint értelemteliről gondolkodhat, s kialakíthatja viszonyát vele kapcsolatban, illetőleg jelent továbbá egy olyan felkészültséget, mely abból áll elő, hogy az ember a környezetét ebből a sajátos aspektusból szemléli.

Az empirikus rész:

A dolgozat fókuszában végig a szakrális áll, azt a módot vizsgálva, ahogy különféle közösségek számára a transzcendenshez való hozzáférés rögzítésre kerül. A különböző formák elemzésében a cél az Istentapasztalathoz való hozzáférés konfesszionális kötöttségeinek a kimutatása. Ehhez empirikus anyagot e kutatás keretében - valamint a Faludi Ferenc Akadémia támogatásával - 3 közösség összesen 45 tagjával készített mélyinterjú adja. Választásom három keresztény Istenközpontú, Bibliát szent írásként kezelő egyházra illetve gyülekezetre esett.

Római Katolikus Egyház

Keresztény Advent Közösség

Hit Gyülekezete

Választásomat a következő szempontok határozták meg. Római Katolikus Egyház¹ képviseli ebben a vonatkozásban a történelmi egyházakat. Keresztény Advent Közösség, mára inkább már felekezetnek számító a az 1930-as évek vallási megújulásához tartozó, neoprotesztáns, nem karizmatikus közösség, ahol az élmények hangsúlyozása helyett az Istenmegismerésben a Szentírás-ismeret és tanulmányozás áll központi helyen. Hit Gyülekezete, 1970-es években alakult új vallási mozgalom (intézményesedett szekta) ma az egyik nyilvánosan is elérhető élményvallás, mely különös hangsúlyt helyez az Isten (Szentlélek) megtapasztalhatóságának hirdetésére. Az empirikus elemzésekből több esettanulmány is készült, ezek egy része megjelent a Magyar Pax Romana kongresszus kötetében.

Az interjúszövegek elemzésével mutatom be az individuális Isten-észlelés azon elemeit, melyek konfesszióhoz kötötten nyelvileg vagy liturgikusan szakrális felkészültségként az Istentapasztalatot átélő számára már eleve adottak. Ez szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy az adott közösség, mit érvényesít Istenbizonyosságként, és milyen funkciót tulajdonít az Istentapasztalatnak. Azokat az eseteket vettem górcső alá, melyekben a vallási tudás meghatározója annak, hogy az egyén számára mi válik Istentapasztalattá.

Ha megnézzük ezeket a beszámolókat, azt láthatjuk, hogy az egyén által átélt tapasztalatok lényegi részét tekintve közösségenként tipikusnak mondhatók. Konfesszionális megosztáson belül a hívek azonos tapasztalatokról számolnak be, ez implikálja, hogy feltételezzük, az egyes közösségekben elérhető felkészültségek (pl. vallási tudás) az Isten megtapasztalhatóságának azonos elveit kínálják fel a tagok számára. És meghatározhatók azok a kritériumok melyek alapján az Istentapasztalatok elnyerik objektivitásukat, érvényességüket. Így azt mondhatjuk, hogy a tapasztalat érvényessége az adott konfesszió keretén belül húzható meg

A konfesszió az érvényesség és Istenbizonyosság kategóriái mentén határozza meg az Istentapasztalatnak a közösség és az egyén életében betöltött funkcióját, illetve az isteni jelenlét elérhetőségét, mely vallási tudásként rögzül a hívek számára. Éppen ezért fontos az, hogy az Isten megtapasztalhatóságára az adott konfesszió keretein belül milyen lehetőség van. Ez azt is jelenti, hogy a különféle felkészültségek birtokában az Istentapasztalat is más és más lesz. Ennek oka, hogy konfesszióon belül azonos az az értelmező paradigma, mely segítségével

¹ Empirikusan viszont - a merítési minta végett is – a Katolikus Egyházat, mint egészet nem lehet vizsgálni, ezért, hogy valóban összevethető legyen a két másik közösségben kapott adatokkal az itt végzett gyűjtés, ezért kerestem egy hasonló kondíciókkal rendelkező, épp ezért összevethető csoportosulást a katolikus egyházon belül. A következő feltételekre ügyeltem ekkor: fiatal 20-40 éves korosztály, aktív, közösségbe járó emberek. Pécsen a Katolikus Egyházon belül több ilyen közösség, illetve lelkeségi mozgalom (Mustármag, Gesztenyési Közösség, Élő Víz, Tűz, Málomi Közösség, Bethlehem, Parázs, Neokatekumenek) sorolható az e feltételeknek megfelelők közé. Ezek között vannak karizmatikus és nem karizmatikus csoportok is. Választásom mégis a Pálos-misék és az ifjúsági hittan csoport által lérejtött virtuális csoportra esett, melynek tagjai – bár más és más, de a fent említett közösségekbe tartoznak – hasonló alapokkal bírnak, és reprezentálhatják a mai, pécsi, vallásuk mellett elkötelezett, 20-40 év közötti hívő katolikusokat.

a tapasztalat azonosíthatóvá és leginkább funkcionálissá válik. Tehát egyáltalán nem mindegy, hogy hogyan értelmezi egy adott közösség azt, amit a hívek Istentapasztalatként írnak le. Az Istentapasztalat megjelenése és az Isten megtapasztalhatóságáról szóló vallási tudás korrelációban van egymással, azaz semmiképp nem választható el egymástól.

A katolikus hívek a tapasztalatot az Istenbizonyosság lényeges elemének tekintik, de nem szükséges feltételének. Domináns szerepet ezek a tapasztalatok a kezdeti kereső időszakban, valamint a nehéz helyzetekben (döntéshelyzetekben vagy megpróbáltatások idején) töltenek be. A tapasztalat kiváltó oka az „Istenhez kiáltás”, az Istent megszólító keresés. A tapasztalatot bár érzelmi velejárók kísérik, titokként, misztériumként élik át. Éppen ezért fontos a személyes jelleg, a privát élmény hangsúlyozása. Ugyanakkor a hívek a tapasztalatukat nehezen mondják el – kivéve azokat a közösségeket, ahol a rendszeres bizonyágtevésnek gyakorlata van -, annak privát, intim voltát hangsúlyozzák. A tapasztalat nem függ külső személytől, sem a közösség, sem mások részvétele nem kap jelentős szerepet a tapasztalat megtörténetkor. A tapasztalat szempontjából jelölt vallási rítusok: a gyónás, az áldozás és a szentségimádás, pont azok a helyzetek, melyekben a személyes jelleg hangsúlyos. A tapasztalatot kísérő érzelmeket rövid ideig tartónak élik meg. A tapasztalatból a bizonyosság marad meg. Az érzelmi velejáró elmúlik, éppen ezért az érzelmi folytonosságot nem tekintik jelentősnek. Érzelmi kísérőjelei lehetnek: megnyugvás, sírás, szeretet, biztonságérzet, simogatás, vigasztalás. A tapasztalat szerepét abban látják, hogy ezt követően milyen változás következik be az életükben. A mindennapi élet milyensége hangsúlyosabb, mint a tapasztalatokkal való rendelkezés. A tapasztalat éppen ezért nem fokmérője a kereszténységnek. A tapasztalat elsődleges funkciója a megerősítés. Éppen ezért a tapasztalatok elsődlegesen belső diszpozíciókra irányuló tapasztalatok (a bekövetkezett változás tehát belső, amit egy külső hatás idéz elő). Az Istentapasztalás nem hangsúlyos a közösségi tanításokban.

Hit Gyülekezeti Istentapasztalatok egyrészt a közösség, másrészt az egyén közösségben elfoglalt helyének a legitimitációjára szolgálnak. Éppen ezért fontos a közösségi tapasztalatok kiemelése az egyéni élettörténeteken belül is. A hívő állapotának fokmérője a vallási tapasztalás megléte, hiánya ugyanis megkérdőjelezi az egyén Istennel való kapcsolatát. Éppen ezért normatívnak tekinthetjük ezeket. Az Istentapasztalás kerete legtöbb esetben közösségi, tehát nyilvános, a közösség liturgiájának egyes részeihez (igehirdetés, dicsőítés, Németh Sándor vagy más vezetők cselekedetei) kapcsolódó. A tapasztalat állandóságának hangsúlyozása az Isteni jelenlét, a „szentségi állapot” kifejezője. Erős érzelmi telítettségű jelenlétes tapasztalatokról van szó. Melyek legtöbb esetben motivációs karakterűek. A tapasztalás aktusa külső szemlélő számára is észlelhető. Fizikális megnyilvánulásai: eldőlés, nevetés, sírás, futás, tánc, szárnyalás, régebben állati hangok utánzása. Az egyén a tapasztalatot „magatehetetlenül” éli át (nem tud fölkelni, mert nincs semmi ereje, nem tudja abbahagyni, mert olyan erős késztetést érez pl. futásra, ugrálásra, táncra). A tapasztalás közösséget teremt abból a szempontból, hogy együtt, egy időben és helyen, egyforma tapasztalatokat élnek át. A tapasztalatok között individuális különbségek ritkák. A tagok standard kliséket alkalmazva számolnak be tapasztalatokról. Ezek a tapasztalatokat teljes mértékig elmondhatónak tartják. Az Istentapasztalásról való beszéd hangsúlyos helyet kap a közösségi tanításokban.

A Hetednapi Adventista jelenlétes Istentapasztalat viszonylag ritka. Az Isteni megszólítotttság a lelkiismereten keresztül történik. Élethelyzetekben történő vezetést, segítséget tekintik Istentapasztalatnak, amelynek funkcióját a változásban látják. Az Istentapasztalat számukra az Istenismeret bővülésével feleltethető meg. Éppen ezért értelemre hat, érzelmi jellege nem

jelentős, illetve nem kiemelt. Az Istentapasztalat privát, személyesen átélt, amiben a közösségnek, a közösség által Istentapasztalat szempontjából preferált rítusoknak szerepe van, de nem meghatározó. Az Istentapasztalat legtöbb esetben Bibliai ígéhez és annak hétköznapiakba való lefordításához kötődik. Alapvetően belső diszpozíciós tapasztalatokról van szó. Tapasztalatuk jól elmondható. Közös strukturáló elemeket találunk a tapasztalástörténetek elmondásánál, ezek a következők: az igazság felismerése, mely legtöbbször egy Biblia táborhoz vagy előadáshoz kötött, valamint a keresztség aktusához és az azt megelőző felkészüléshez köthető tapasztalatok. Az individuális istentapasztalásról való beszéd nem hangsúlyos a közösségi tanításokban.

Kritériumok	Katolikus Egyház	Hit Gyülekezete	Adventisták
A tapasztalat gyakorisága	ritka	Gyakori	Ritka
Előfordulása: Helyzet, amihez köthető	Egyéni, nehéz helyzet	Leginkább közösségi alkalmakhoz kötött	Egyéni, és közösség által kiemelt alkalmak
Tapasztalatban hangsúlyozott oldal	Érzelem	Fokozott érzelem	Értelem
Tapasztalat jellege	Belső diszpozíciós: megnyugvás	Motivációs: megtérés, eldőlés, nevetés, futás, sírás	Belső diszpozíciós: megértés, felismerés
Közösségi funkció	Nem jellemző	Meghatározó	Nem jellemző
Tapasztalat szempontjából jelentős vallási rítusok, helyszínek, liturgiák	Gyónás, Áldozás, Szentségimádás	Istentiszteletek, Konferenciák, imaalkalmak Megtérés, Lélekkeresztség	Előadások, táborok, Keresztség Úrvacsora (nem jelentős)
Tapasztalat funkciója	Egyéni megerősítés, bizonyosság	Közösségi és egyéni legitimáció, szabadítás, gyógyulás az egyéni megerősítés, bizonyosság mellett	Egyéni megerősítés, bizonyosság
Tapasztalat elmondhatósága	Nehezen mondható el, nincsenek, nehezen találhatók rá szavak	Előre gyártott klisék szolgálnak az elmondásra, bizonyosságtevési gyakorlat, közösség által felkínált szavak az Istentapasztalás megnevezésére	Elmondható, az értelmi vonatkozások hangsúlyozásával. Az Istentapasztalat tipikus közösségi keretei adottak
Megjelenése közösségi tanításokban	Nem hangsúlyos	Hangsúlyos	Nem hangsúlyos

A kötet tartalomjegyzéke

1. Bevezetés
2. Szent – transzcendens: két fogalom a kultúrában
3. A vallási tapasztalatról. Szakirodalmi áttekintés.
 - 3.2 A mutatkozás és a szakrális
4. Találkozás a Szenttel. A szignifikációról. Isten megtapasztalhatósága – tipológia. Az „Isten” -fogalom mint szimbólum.
5. A vallási tapasztalat szerkezete
 - 5.1. Az élményről (Isten-észlelése)
 - 5.2. Interpretáció (értelmező keret, kontextus)
 - 5.2.1. Mit jelent az értelmező keret?
 - 5.2.2. Konfesszió
 - 5.2.3. Doktrína avagy mi számít vallási információnak
 - 5.3. A vallási tudás és a konfesszió kapcsolata
 - 5.3.1. Liturgia mint tapasztalat
6. Felkészültség
 - 6.1. Mi a hit?– egy sajátos tudáskészlet elfogadása
 - 6.2. A „szentre” vonatkozó tudás
 - 6.2.1. Evidens-nem evidens
 - 6.2.2. A vallási tudás legitimációja – mi számít igazolt hitnek
 - 6.2.3. Érvényesség - nyilvánosság
 - 6.2.4. A bizonyosságról – a bizonyágtevésről
 - 6.3. Ágens-kérdés: kompetencia
7. Az empirikus kutatás
 - 7.1. A kutatásról
 - 7.2. Az Istentapasztalás terminológiája
 - 7.3. Isten-tudás, Istenkép
 - 7.4. Elemzés
 - 7.4.1. Római Katolikus Egyház
 - 7.4.2. Hn. Adventista Közösség
 - 7.4.3. Hit Gyülekezete
8. Összegzés
9. Bibliográfia

3.

Korpics Márta

A szakrális kommunikáció és a transzcendens megtapasztalása: a zárándoklat

A könyv szinopszisa:

Az emberi környezet – társadalom és kultúra – szimbólumokból áll és szimbólumok használatán alapul. A szimbólumok megértése, használata, az ezekkel való kommunikáció az embernek nem veleszületett tulajdonsága, nagymértékben függ a szociokulturális környezet elsajátításának, illetőleg a benne való részvételnek a módjától is. Az a folyamat, amelynek során az individuumok valamely társadalom tagjaivá válnak, egy olyan összetett – pszichológia, társadalmi és kulturális tényezők által meghatározott – rendszer működése által valósul meg, amely rendszer által kidolgozott és felkínált eszközök segítségével az ember képes szimbolikus cselekvések, akciók kivitelezésére, megvalósítására, végeredményben problémáinak megoldására, azoknak a problémáknak a megoldására, amelyeket részben környezete, részben önmaga vet fel. A kommunikáció azon tágabb folyamatok összességének jelölésére is használható, amelyek segítségével az ember megismeri és megérti – elsajátítja – önnön szociokulturális környezetét.

A szociokulturális környezet elsajátításához hozzátartozik annak a felkészültségnek az elsajátítása, amelyet úgy is nevezhetünk – a transzcendens kezelése és értelmezése. A modernitással kapcsolatos elméletek egy része az elmúlt évtizedekben a társadalmi folyamatoknak egy olyan értelmezési vonulatát adta, amely azt a tényt állapította meg, miszerint a modern életben nincs vallás, illetve hogy a modernitás valójában vallásellenes. Mind egyéni mind a társadalmi szinten megállapítható azonban, hogy bár a modern ember életmódja nagymértékben különbözik a más kultúrában élő emberektől, életének alapvetően vallásos felépítése nem veszett el. Ugyanakkor kétségbenvonhatatlan, hogy a vallás szerepe folyamatosan átértékelődött, ennek leginkább érzékelhető jeleit az intézményes vallásosság háttérbe szorulásában tapasztalhatjuk. A vallás modernizációja nem ateizmust jelent, hanem sokkal inkább a vallás egyfajta individualizációját, a kornak megfelelő funkcióváltást. Ez leginkább a spiritualitás kiszélesedésében és pluralizálódásában jelenik meg. Az utóbbi évtizedek vallásszociológiai kutatásai arra a következtetésre jutottak, hogy bár a szekularizációs tan következtetései igazak az egyházi vallásosság visszaszorulásának diagnosztizálásában, a vallásosság mégsem tűnt el. Árnyaltabb az az állítás, mely szerint a vallás funkcióváltáson ment keresztül. Az egyházak egyre kevesebb hívőt számlálhatnak, nő a tágan még az egyházakhoz tartozó, de önmagukat “vallásos a maga módján” definiáló hívők száma, ezzel együtt csökken az önmagukat “vallásos az egyház tanításai szerint”-i csoporthoz tartozók száma. A kutatások azt bizonyítják, hogy modern ember az intézményt, az egyházat, de nem a spiritualitást utasítja el.

A spiritualizmus növekedése egyben azt is jelenti, hogy a vallásos élmények, tapasztalások átélésének igénye meghatározóvá vált a vallásokon belül is. Ez az állítás nemcsak az új vallási mozgalmakra, de a hagyományos egyházak hívőire is vonatkozik. A keresztény hívő is szükségét érzi annak, hogy az egyház által nyújtott formák mellett olyan élményforrásokhoz jusson, amelyek egyrészt azért is vonzóak, mert valamiféle hasonlóságot mutatnak a modern társadalmi gyakorlatokkal (pl. turizmus), másrészt ki tudják elégíteni inspiráló spirituális élmények iránti igényüket. Emellett a tapasztalat szerepének felértékelődése azzal is magyarázható, hogy a mivel az egyén már nem tartja elfogadhatónak az intézmény adta magyarázatokat különböző kérdéseire, saját vallási tapasztalatai révén szerezheti meg azt a bizonyosságot, amelyet korábban az intézményes tekintélytől kapott. A valláshoz, a

vallásossághoz hozzátartozik a természetfeletti való találkozás igénye. A hívő fizikailag akarja tapasztalni a transzcendenst. Ez a vallási vágy alapdimenziója. Erre a vágyra a vallás a saját rendszerén belül azzal reagál, hogy a természetfeletti valóság evilági megjelenését állítja. A transzcendenssel való kapcsolatfelvétel formája és módja a vallási élmény.

A vallási tapasztalatok értelmezésének és elsajátításának minden ember esetében van egy vonatkoztatási kerete. Ez a keret az, amelybe új élményeiket, tapasztalataikat helyezve az ágens felkészültségeik birtokában képessé válnak a megértésre. Minden ember birtokában van egy olyan kritérium-rendszernek, amelyet vallásos hitnek nevezünk. Minden vallás kialakított egy tanításaira, hitelveire, dogmáira vonatkozó tudás-rendszert, amely elsajátításán keresztül az ehhez a vallási közösséghez tartozó emberek az észlelt Istenről gondolkodhatnak. Bár azt tapasztaljuk, hogy az intézmény szerepe csökkenőben van, mégis az intézmény a hit tudás elemeinek közvetítésében fontos szerepet tölt be, hisz alakítója és hordozója annak a felkészültségnek, amelynek révén az egyén istentapasztalatra tehet szert. Liturgiájában, tanrendszerében olyan felkészültségek birtokába juttatja tagjait, mely segítségével az Isten-tapasztalat és ezen tapasztalat tudatosítása létrejöhet.

A dolgozat a modernkori vallásosság egy szeletének vizsgálatát egy új kommunikációs modell alkalmazásával és tesztelésével valósítja meg. Az új elméletet a kommunikáció participációs modellje. A modell azt állítja a szakrálissal kapcsolatban, hogy a transzcendens valóság közvetlen megtapasztalása nem lehetséges. Mégis hozzáférhető az ágens számára. A hozzáférhetőséghez szükséges, a transzcendenssel kapcsolatos emberi felkészültségek a szakrálisban rögzítettek. Az ágens (hívő, értelmező, átélő) számára a szakrális dimenzióban való kommunikáció – kivéve a nagyon ritka eseménynek számító személyes megmutatkozás és megtapasztalás esetét – egy közösség számára nyilvános szimbolikus konstitúciókon keresztül történhet.

A dolgozat az elmélet tesztelését egy a katolikus egyház gyakorlatában évszázadok óta létező (bár folyamatos átalakuló és változó) vallásgyakorlat vizsgálatán keresztül hajtja végre. Az erre vonatkozó kutatás a kommunikáció működését vizsgálja a vallásos jelenségek, ezen belül a modernkori zárándoklat – még pontosabban a Magyarországról Medjugorjeba induló zárándoklatok – terepén belül. A kutatás a zárándoklatoknak a vallásosságban, a vallásosság gyakorlásában, hitbeli megerősödésében gyakorolt szerepét vizsgálja a vallási élmény fontosságának, szerepének előtérbe helyezésével. A zárándoklat egy olyan liturgikus és paraliturgikus, egyéni és közösségi elemeket egyaránt magában hordozó vallásgyakorlat, amelynek vizsgálatán keresztül jól megközelíthető válik a szakrális kommunikáció működése. A zárándoklaton való részvételkor az ágens felkészültségétől függően képes a szimbolikus konstitúcióra. A felkészültségek az ágens számára egy adott felekezeten belül adóttak. A felkészültségeket a felekezet bocsátja tagjai rendelkezésére. Az ágens csak ezen felkészültségek birtokában képes vallási tapasztalatait értelmezni, transzcendensre vonatkozó élményeit egy adott értelmezési keretben elhelyezni. A zárándoklat fontos eszköze lehet a vallási élmény megtapasztalásának, s vonatkozási keretein belül (hagyomány, tudás, liturgia, paraliturgia, teológia) igazolja a szakrális kommunikáció működését.

A dolgozat hipotézise: A vallásos élmények, tapasztalások átélésének igénye meghatározóvá vált a vallásokon belül. A katolikus vallásgyakorlaton belül a zárándoklat képes olyan élmények birtokába juttatni a híveket, melyeket a normál intézményes vallásgyakorlaton belül nem tudnának megszerezni. A zárándoklat jó lehetőség arra, hogy az egyház által nyújtott

formák mellett hitük megerősítésének, megszerzésének újabb lehetőségeihez hozzáférjenek a hívek.

A dolgozat célkitűzése kettős: egyrészt bizonyítani kívánja a szerző által felvetett hipotézist, a zárandoklatnak az élményszerzésben, az istentapasztalásban betöltött szerepe vizsgálatával. Másrészt azt szeretné bebizonyítani, hogy a participációs kommunikációs modell alkalmazható a szakrális kommunikáció vizsgálatára és elemzésére. A kutatás módszere: kvalitatív vizsgálat: strukturált mélyinterjúk készítése és elemzése; résztvevő megfigyelés.

A dolgozat felépítése

Bevezető

A transzcendens megjelenése és ennek kezelése a társadalomban

Ez a fejezet áttekinti a transzcendens (szent) megjelenésével és manifesztációjával kapcsolatos legújabb szakirodalmakat. Megpróbálja végigtekinteni és egymásra vonatkoztatni, szintetizálni azokat az elméleteket, melyek egyrészt a szekularizációs elmélethez (valójában elméletként sehol meg nem fogalmazódó) kapcsolódó véleményekre válaszolnak a vallásnak a társadalomban betöltött szerepére vonatkozóan. Másrészt bemutatja azokat az írásokat, amelyek a transzcendencia modernkori megjelenését és ennek társadalmi vonatkozásait tárgyalják. Ezen írások nagy része a bevezetőben már említett gondolatmenethez kapcsolható, miszerint a modernitásban a vallás nem veszíti el jelentőségét, csak bizonyos funkcióváltáson megy keresztül.

A modern társadalom intézményi szerkezete, az egyén intézményi és társadalmi külvilága nem biztosít a vallás számára sem központi, sem mindent átfogó szerepet. A vallás ösztársadalmi funkciója korlátozódik, gyengül. A társadalom differenciálódik, növekszik bonyolultsága, állandóan változik. Az adott helyzetben a vallásos világkép helyett belépő tudományos világkép nem képes választ adni olyan kérdésekre, amelyek megválaszolásának kompetenciája a vallás területe volt. Az emberek emiatt elbizonytalanodnak, sokszor egyéni szinten is, de társadalmi szinten is egyfajta krízishelyzet áll elő. Tekinthejtük ezt a helyzetet egyfajta civilizációs választnak, amelynek a vallások adta válasza csak az lehet, ha az ember visszatér az autentikus lét eszméjéhez, melyet csak a transzcendencia újbóli felfedezésével és életébe történő elfogadásával tud megvalósítani.

A modernitás és a vallás kapcsolatát elemzi Franz-Xaver Kaufmann. A témához kapcsolódik egyrészt Tomka Miklós vallásszociológusnak az újabb vallásszociológiai kutatásokról írt áttekintése, amelyet Vallás és modernitás címmel az általa válogatott és szerkesztett Replika számban, illetve Molnár Attila Károly tanulmányai, amelyek közül jó néhány a vallásnak a modernitásban betöltött szerepét vizsgálja.

Az elemzés kiindulópontjaként Thomas Luckmann írása szerepel. Állítása szerint minden ember tisztában van a világ transzcendenciájával, amelyben él. A transzcendencia-élmény alapja az a tudathorizont, hogy a mindennapi tapasztalatnak és a világnak, amelyben élünk határai vannak. Bár a modern ember életmódja nagymértékben különbözik a más kultúrában élő emberektől, életének alapvetően vallásos felépítése nem veszett el. „Az a modellalkotás, amely az egyéni egy társadalmilag és történelmileg transzcendens valóságban állítja be, vallásos processzus. A vallásos processzus lényege, hogy egy olyan társadalmi folyamatot

modellez, amely a mindennapok emberi valóságát többé-kevésbé szimbolikusan vonatkoztatja egy tőle különböző (transzcendens) valóságra.

1. A zárandoklat, mint vallási jelenség

Az első fejezet áttekinti, hogy hogyan tekintünk a zárandoklatra, mit tartunk lényegének, miként kezeljük vallástörténeti és kultúrtörténeti szerepét a történelem során. A kiinduló fejezet egyik fontos lépése a búcsújárás és zárandoklat közötti különbség meghatározása.

A könyv második fejezete röviden áttekinti a zárandoklatok kutatásának történetét, külön kitérve az utóbbi 10 év kutatásaira a néprajztudományban. Felvázolja a zárandoklat interdiszciplináris megközelítési lehetőségeit, áttekintve azokat a szakirodalmakat, melyek a teológia, a vallásszociológia, a valláspszichológia, és a kulturális antropológia tudományterületén születtek a zárandoklatok leírására.

A harmadik fejezet első részre kutatástörténeti áttekintés, melyben a transzcendens kezelésének kommunikációelméleti megközelítései kerülnek bemutatásra. A második fejezetben kerül bemutatásra a kommunikáció participációs szemlélete, és annak értelmezése a szakrális kommunikáció működésének terén. A kommunikáció ebben a vonatkozásban egy állapotnak tekinthető: az ágens(ek) világa egy lehetséges állapotának. Ez azokat a megszerzett és elérhető felkészültségeket foglalja magában, melyeket probléma esetén az adott ágens aktualizálni tud. Ezek a felkészültségek bizonyos fakultásokra irányulnak, illetve előállításuk, legitimációjuk bizonyos szinterekhez kötődnek.

A modell alap gondolata, hogy a kommunikáció nem aktus (tevékenység vagy esemény) hanem állapot, egy olyan állapot, amely a "problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára." A probléma megoldásához az ágensnek felkészültnek kell lennie, ez a felkészültség a probléma felismeréséhez és a megoldásához szükséges képességeket és tudást jelenti. A tudás részben mi (a helyzet), részben hogyan (lehet/kell megcsinálni), részben melyik (a jobb) típusú. Minden ágens kétféleképpen juthat a felkészültségek birtokába. Egyrészt készen kapja (genetikusan adott számára) másrészt megszerzi (tanulással). A felkészültség tanulással történő megszerzésének két további módja lehetséges, természetes módja az utánzás, nem természetes módja a szimbolikus tanulás. A szimbolikus csak konstitúció eredményeként jöhet létre. Vagyis a vallásos tudás megszerzése kétféleképpen lehetséges. A mutatkozó tapasztalásával és a szimbolikus konstitúció révén. A vallásos tudást szét kell választanunk két alapvetően különböző elemre. Az egyik a kulturálisan átörökíthető és megszerzhető tudás (tanulás), a másik a transzcendens megtapasztalása.

Definíció szerint tehát azt tekintjük transzcendensnek, amihez nekünk, embereknek közvetve nincs hozzáférésünk. A transzcendens akkor válik érthetővé, felfoghatóvá számunkra, ha transzponálva van. A kérdés, hogy hogyan van a hozzáférhető és a hozzáférhetetlen egymás mellé rendelve? A transzcendens transzformációkon keresztül működik. Éppen ezért kap kiemelt szerepet a szignifikációk vizsgálata a transzcendens kommunikáció vonatkozásában. A szignifikációk különböző típusaiban a transzcendens, ami önmagában felfoghatatlan, a számunkra még/már felfoghatóban jelenik meg. Azaz a szignifikációk felfoghatóvá teszik számunkra és így észleljük. Legfőképpen a szakrális (a liturgia) és ennek kommunikációja lesz az, ami a transzcendens megjeleníteni és kezelni tudja. A szakrális tehát definiálhatjuk úgy, mint az ember törekvését a transzcendens kezelésére.

A modell központi fogalma a felkészültség, a dolgokról való tudás megszerzése. Ha a szakrális kommunikációról (annak minden területéről) szeretnénk pontosabb képet nyerni, szükségünk van annak a kérdésnek is a körüljárására, hogy milyen annak a tudásnak a szerkezete, amelynek működése következtében az ágens képes működni a vallás adta kereteken belül. A vallások ugyanis kialakítottak egy direkt tudást, felkészültséget, melynek révén az észlelt Istenről lehet gondolkodni. A vallási intézmény a vallásos hit előállításában aktív szerepet tölt be, hisz hordozója mindannak a felkészültségnek, melynek révén az egyén istentapasztalatra tehet szert. Liturgiájában, tanrendszerében olyan felkészültségek birtokába juttatja tagjait, mely segítségével az Isten-percipiálás és a percepció tudatosítása létrejöhet egy szignifikációs aktus keretében.

Az empirikus kutatás bemutatása:

4. A zárandoklat mint kommunikatív cselekvéssor elemzése

A fejezet részletesen elemzi a zárandoklat folyamatát. Az elemzés keretét szolgálják egyrészt a bevezető fejezetekben bemutatott elméleti keretek – kiemelten a kommunikáció participációs modellje, - másrészt a dolgozatíró terepmunkája. A terepmunka két részből állt. A kutató terepmunkájának módszere a résztvevő megfigyelés volt. A két medjugorjei zárandoklaton (egy nagyobb közösséggel és egy 9 fős közösséggel együtt megtett zárandokútról van itt szó) történt megfigyelések és feljegyzések (zárandoknapló) a résztvevő megfigyelés módszerével készültek. A terepmunka másik – hangzóanyagban tetemes részét – képviselik a zárandokokkal, szervezőkkel, lelkivezetőkkel készített strukturált mélyinterjúk és ezek elemzése.

Az elemzés folyamatában tekinti végig a zárandoklatot. A zárandokhely kialakulásától (a szent megjelenése – és környezetre hatása) pillanatától a zárandokok általi birtokba vételig, a hely használatáig. A zárandoklatot egy olyan eseményként értelmezi, amely kitörést jelent a hétköznapi világból. A zárandoklat (búcsújárás) komplex jelentéssorát kommunikációs rendszerben modellezi, ahol a kommunikációs mozzanatok különböző feltételrendszerek határozzák meg. A zárandoklat a szent és Isten közötti kommunikáció kerete. Az Isten és a zárandok kérése és meghallgatása áll a középpontban, a hely, az idő, a tárgyi és egyéb feltételek az esemény keretét szolgálják.

Összegzés: A szerző hipotézisének igazoltsága ill. nem igazoltsága. Elméleti szinten: a modell alkalmazhatósága bizonyíthatósága. Gyakorlati szinten: A zárandoklat képes-e betölteni azt a funkciót a katolikus (keresztény) vallásosságban, amit tulajdonítottunk neki.

A kötet tartalomjegyzéke:

Bevezető

A transzcendens megjelenése és ennek kezelése a társadalomban

1. A zárandoklat, mint vallási jelenség

A zárandoklat lényege, vallástörténeti és kultúrtörténeti szerepe a történelemben

A búcsújárás és zárandoklat közötti különbségtétel

1.3. A keresztény (majd későbbiekben katolikussá vált) zárandoklat története

2. A zárandoklat (búcsújárás) kutatásának története

- 2.1. Kutatási előzmények
- 2.2. Az utóbbi 10 év kutatásai a néprajztudományban
- 2.3. A zárandoklat interdiszciplináris megközelítési lehetőségei
 - 2.3.1. Teológia
 - 2.3.2. Vallásszociológia
 - 2.3.3. Vallápszichológia
 - 2.3.4. Kulturális Antropológia
3. Kommunikációelméleti megközelítések a transzcendens kezelésére
 - 3.1. A kommunikáció participációs személete és annak értelmezése a szakrális kommunikáció működésének terén
4. A zárandoklat mint kommunikatív cselekvéssor elemzése
 - 4.1. Zárandokhely keletkezik és átalakul – a hely szentté válása
 - 4.2. A zárandoklat megtétele
 - 4.2.1. Előkészület az útra
 - 4.2.2. Az út megtétele, az úton levés átmeneti állapota
 - 4.2.3. A zárandokhelyen. Programok, időtöltések.
 - 4.2.4. A zárandokhelyen megtett kultikus cselekvések részletes elemzése az egyes liturgikus és paraliturgikus események mentén.
 - 4.2.4.1. Szentmise
 - 4.2.4.2. Kálvária-járás
 - 4.2.4.3. Az ima szerepe a zárandoklaton
 - 4.2.4.4. A transzcendens megtapasztalásának lehetőségei
 - 4.2.4.5. Racionalitás és irracionalitás – csodák és csodás történetek
 - 4.2.5. A vallási tudás aktivizálódása, a felkészültségek felhasználása
 - 4.2.6. A szimbolikus konstitúció létrejötte
 - 4.2.7. A communitas-élmény
 - 4.2.8. A hazaút
 - 4.2.9. Újra otthon, az átéltek beépülése a mindennapokban
5. Összegzés.